

Щурик М.В.,

кандидат економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Івано-Франківського інституту права,
економіки та будівництва

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті досліджується проблема належного фінансового забезпечення інновацій як одного з головних чинників підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів. Проаналізовано особливості цього процесу на прикладі Карпатського макрорегіону.

The article deals with the problem of appropriate financial security of innovations as one of the major factors to improve land resources reproduction; also specifics of this process are analyzed using the example of the Carpathian macroregion.

Ефективне відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві Карпатського макрорегіону стане можливим завдяки організації належного фінансування. Фінансове забезпечення земель АПК нині не відповідає умовам перехідної ринкової економіки. Стратегічним напрямом фінансування мають бути заходи, спрямовані на відтворення земельних ресурсів із використанням інноваційного продукту.

Чимало вчених досліджують нині інноваційний напрям відтворення земельних ресурсів. Потреба переходу саме на інноваційну модель зумовлена станом та перспективою їх розвитку. Досягнення вагомих результатів у процесі відтворення земельних ресурсів забезпечить розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших важливих проблем поступального розвитку АПК. Крім того, вчені зауважують, що в умовах перехідних ринкових відносин необхідність запровадження новачій у аграрний сектор економіки зумовлена зростанням конкуренції товаровиробників, проголошенням курсу на вступ України до СОТ, майбутнє приєднання до країн ЄС тощо. Запровадження інноваційних продуктів у сільське господарство спричинене також істотним зростанням цін на енергоносії, зміною природно-кліматичних умов, погіршенням екології та іншими складовими суспільного розвитку.

Нині вчені пропонують розробити загальнодержавну програму “Розвиток агропромислового виробництва на інноваційній основі”, де мають бути визначені необхідні обсяги робіт та їх фінансове забезпечення хоча б на найближчі 10 років¹. У контексті формування та запровадження програми інноваційної економічної моделі важлива роль належить кадровому забезпеченню, фінансуванню на-

---

¹ Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні // Економіка АПК. — 2006. — № 1. — С. 4.

укових розробок, активізації регуляторної діяльності, стимулюванню наукової діяльності. Зокрема А. Никифоров, аналізуючи витрачання бюджетних коштів, які виділяють науково-дослідним організаціям, зауважує, що ці ресурси використовуються не на їх реформування відповідно до вимог ринкової концепції створення НІС (Національної інноваційної системи), а на збереження чинної структури².

На потребі застосування якісно нового підходу до підготовки кадрів, поліпшення фінансування наукових розробок для аграрного сектору економіки наголошується у наукових публікаціях М. Хорунжого, Б. Данилишина, В. Куценка³: “Нині ні освіта, ні наука не здатні адекватно відреагувати на потреби економіки, адже вони самі перебувають у кризовому стані”⁴.

У цілому проблеми запровадження інновацій, інноваційний процес нині є предметом досліджень багатьох відомих учених і практиків.

Запровадження інноваційних продуктів у подальший розвиток сільського господарства має стати одним із найважливіших завдань аграрної політики. Стратегічним напрямом інновацій в умовах перехідних ринкових відносин є спрямування новацій у процес відтворення земельних ресурсів. Інноваційна модель зможе бути реалізована здебільшого за умови забезпечення її фінансовими ресурсами.

Фінансування аграрного сектору економіки є одним із найважливіших чинників, який безпосередньо впливає на результати його діяльності. Вкрай важливу роль при цьому відіграє фінансове забезпечення відтворення земельних ресурсів сільського господарства, які є підґрунтям його розвитку і посідають у структурі статутного капіталу понад 40 %.

Зауважимо, що фінансування розвитку сільського господарства нині, в перехідний період ринкових відносин, відрізняється від адміністративно-командної моделі економіки, коли кошти здебільшого виділялися з державного бюджету. Крім того, окремі програми фінансувалися зі спецфондів та із власних джерел інституційних одиниць.

Роздержавлення, паювання та приватизація земель, аграрна реформа сільського господарства в Карпатському макрорегіоні докорінно змінили умови фінансового забезпечення відтворення земельних ресурсів. Змінилися також джерела та напрями фінансування. Впровадження ринкової замість планово-адміністративної економічної моделі, значне подрібнення раніше цілісного земельного фонду суб'єктів господарювання, дрібна приватизація, різке обмеження регуляторних функцій держави та органів місцевого самоврядування в аграрному секторі досліджуваного

---

² Никифоров А. Національна інноваційна система: вибір України // Економіст. — 2005. — № 12. — С. 40.

³ Данилишин Б., Куценко В. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 71–79; Хорунжий М.Й. Організаційно-економічні трансформації у сільськогосподарському виробництві в процесі його капіталізації // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 51–57.

⁴ Данилишин Б., Куценко В. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні: шляхи поліпшення їх використання // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 72.

макрорегіону спричинило до істотного зменшення обсягів фінансування заходів із забезпечення відтворення земельних ресурсів. Традиційні джерела та напрями фінансування, за допомогою яких здійснювалися заходи з поліпшення земель у колгоспах та радгоспах, за умов ринкової економіки функціонувати не могли.

Проблема полягає також у тому, що нині виникла потреба у фінансуванні заходів із забезпечення відтворення земельних ресурсів, спрямованих на запровадження інтенсивної економічної моделі відтворення, яка гарантуватиме вищу ефективність господарювання на значно менших масивах земельних угідь, використовуючи при цьому новітні досягнення науки й техніки, інноваційні продукти. Оскільки інноваційний розвиток потребує належного фінансового забезпечення, зауважимо, що разове виділення коштів або недостатнє фінансування заходів з упровадження інновацій, спрямованих на збереження, охорону, поліпшення земель, не може принести очікуваної стабільності та ефективності. Це має бути комплексний перманентний процес. Україн важлива роль належить новаціям для розв'язання найголовнішої проблеми — підвищення родючості ґрунтів. Виконання цього завдання безпосередньо впливає на належне продовольче забезпечення населення. Нарощення родючості ґрунтів залежить від низки чинників — меліоративних (докорінне поліпшення природних властивостей ґрунту), агрохімічних (поліпшення кругообігу речовин), фізичних (обробіток ґрунту, боротьба з ерозією) та біологічних (удосконалення сівозмін) тощо⁵. Безперечно, запровадження інновацій для розв'язання проблеми підвищення родючості ґрунтів потребує належного фінансування на кожному етапі відтворювального процесу.

Запровадження новацій у процес відтворення земельних ресурсів Карпатського макрорегіону потребує відповідей на такі питання: що фінансувати? Як фінансувати? За рахунок яких джерел? Нині немає чіткої інформаційно-управлінської визначеності щодо потреб розробки, запровадження, реалізації та диверсифікації інноваційного продукту в сільському господарстві: "...однією з важливих причин (ефективне управління інноваційним потенціалом) є відсутність комплексної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління інноваційним потенціалом та інноваційним процесом як на рівні країни в цілому, так і на рівні підсистем — регіон, галузь, підприємство"⁶. Йдеться про потребу запровадження моніторингу інновацій, який дасть можливість предметно визначитися щодо об'єкта фінансування, доцільності та джерел фінансування.

Як було згадано вище, за часів планово-адміністративної економіки державою централізовано визначалися напрями та програми, джерела й способи фінансування наукових розробок. Упровадження інновацій в умовах перехідної економіки не може фінансуватися з використанням економічної моделі, власти-

---

⁵ Лайко П.А., Бабієнко М.Ф., Гойчук О.І., Бузовський Є.А. Родючість земель і продовольча безпека країни // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 8.

⁶ Захожай В.Б. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління інноваційним потенціалом // Економіка та держава. — 2006. — № 8. — С. 6.

вої командно-адміністративній системі, оскільки майже 90 % земельних ресурсів сільського господарства досліджуваного макрорегіону перебувають у недержавному підпорядкуванні. Крім того, цілісні земельні масиви, що раніше підпорядковувалися колгоспам та радгоспам і контроль за ними здійснювали державні структури, були поділені на дрібні земельні ділянки (паї) між пайовиками. Нині у структурі користувачів та власників земель у Карпатському макрорегіоні найбільшу питому вагу мають домогосподарства, що унеможлиблює фінансування державою заходів, пов'язаних із запровадженням інновацій. Безперечно й те, що заходи з фінансування інновацій у сільському господарстві потребують попереднього об'єднання та укрупнення земель і створення великих товаровиробників у сільському господарстві. Це забезпечить необхідні передумови створення ринку інновацій, основою функціонування якого є поєднання попиту та пропозиції.

Наступним важливим кроком в організації фінансування інноваційної діяльності, спрямованої на відтворення земельних ресурсів, адаптованої до умов перехідних ринкових відносин, є розроблення та запровадження державної аграрної політики, яка б визначала імператив фінансування генезису, запровадження та комерціалізації новацій у сільське господарство. Домінування державних інституцій в організації інноваційної моделі відтворення земельних ресурсів у сільському господарстві забезпечить передумови посилення їх регуляторних функцій, реалізацію інтересів усього соціуму, а не лише окремих власників земель.

Запровадження нової інноваційної моделі в сільському господарстві потребує чіткого визначення напрямів та джерел фінансування, оскільки існуючі нині, на нашу думку, не дають можливості налагодити ефективну діяльність аграрного сектору. Йдеться про виділення коштів із державного бюджету. Чинна нині класифікація бюджетних витрат на підтримку сільського господарства, які використовуються при розподілі бюджетних коштів, не забезпечує пріоритетних напрямів його розвитку. Ми повністю поділяємо думку науковців, які вважають, що за рахунок бюджетних коштів мають фінансуватися такі видатки на розвиток АПК: на поліпшення земельних ресурсів, на сільськогосподарське виробництво, на діяльність і послуги в галузі сільського господарства, видатки на закупівлю сільськогосподарської продукції та техніки, а також на дослідження й практичні розробки в галузі сільського господарства. Частка видатків Державного бюджету України на фінансування розвитку сільського господарства має бути не меншою за 5 % видатків бюджету⁷. Упродовж 2000—2002 років обсяги бюджетного фінансування становили в середньому 2,7 % державного бюджету та 0,7 % ВВП України. Зауважимо, що маємо на увазі загальний обсяг фінансування без виділення коштів на створення інноваційного продукту. Збільшення обсягів фінансування з державного бюджету на інноваційні потреби в сільському господарстві Кар-

⁷ Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури. — 2004. — С. 73.

патського макрорегіону вкрай потрібне на початковому етапі формування великих і середніх сільськогосподарських підприємств, оскільки в процесі їх становлення та запровадження власних коштів буде замало.

Фінансування інноваційного процесу для потреб суб'єктів господарювання сільськогосподарських підприємств Карпатського макрорегіону за рахунок коштів держави буде ефективним лише за умови підвищення економічної ефективності відтворення земельних ресурсів, поліпшення екології та розв'язання соціальних проблем. Один із найважливіших напрямів зростання прибутковості аграрного сектору економіки може бути забезпечений через ціноутворення. Нині затрати на виробництво продукції сільського господарства, з огляду на зростання цін на енергоресурси, сировину й матеріали, сільськогосподарську техніку, добрива й засоби захисту рослин, значно випереджають обсяги виручки від реалізації продукції, що врешті-решт призводить до збиткової діяльності суб'єктів господарювання. У цілому зростання цін на предмети й засоби праці першої і третьої галузей АПК, які потрібні для забезпечення відтворювального процесу земельних ресурсів, за темпами приросту значно випереджають рівень цін на продукцію другої галузі — сільськогосподарського виробництва.

Збалансування цін сільськогосподарського сектору економіки та сфер і галузей, діяльність яких пов'язана з агропромисловим комплексом (переробні та галузі з обслуговування, матеріально-технічного забезпечення, торгівля та ресторанне господарство), можна досягти шляхом підвищення вартості сільськогосподарської продукції та продовольства. Таким чином буде досягнуто еквівалентності, що й забезпечить ефективну діяльність сільськогосподарських підприємств. Отже, разом із коштами державного бюджету, різноманітних цільових фондів певних інституцій фінансове забезпечення інноваційних заходів зможуть здійснювати суб'єкти господарювання за власний кошт. До речі, умови класичного ринку зорієнтовані саме на використання такого інструментарію для збалансування умов адекватності ефективного господарювання.

Поліпшення фінансових результатів господарювання у сільському господарстві може бути досягнуто з урахуванням досвіду багатьох держав Європи та світу. Передусім зупинимось на проблемах, що стосуються органічного землеробства, яке безпосередньо пов'язане з відтворенням земельних ресурсів. “Ключовою ланкою новітньої стратегії Спільної аграрної політики ЄС стало органічне землеробство. Загально визнано, що індустріальна модель сільського господарства є невідворотною в умовах науково-технічного прогресу,... органічне землеробство — це не повернення до світанку цивілізації у взаємозв'язку людини з природою. За визначенням це має бути система екологічно безпечного ведення сільського господарства, яке сприяє розвитку і підтриманню біорозмаїття циклів і біодинамічного стану ґрунту”⁸.

---

⁸ *Бородіна О.М.* Державне сприяння розвитку аграрного сектору економіки: виклики часу // Економіка та держава. — 2006. — № 5. — С. 85.

Звісно, запровадження органічного землеробства також потребує інноваційного продукту та відповідного фінансового забезпечення. Водночас зростання попиту на екологічно чисту продукцію і розширення зовнішніх ринків, значно вищі ціни забезпечать можливість фінансування інноваційних заходів за власні кошти суб'єктів господарювання. Крім того, будуть залучені малі та середні сільськогосподарські підприємства, які також зможуть вирощувати екологічно чисту продукцію.

Поліпшення фінансування інноваційних заходів, спрямованих на відтворення земельних ресурсів, може бути забезпечено за рахунок формування якісно нового фінансово-кредитного механізму. Йдеться про державні кредити, формування цін через систему компенсацій, запровадження твердого державного замовлення тощо.

Одним із важливих напрямів фінансового забезпечення інноваційних заходів у сільському господарстві Карпатського макрорегіону є створення спеціальних фондів сільськогосподарських підприємств, кошти яких мали б виключно цільове призначення. Діяльність, пов'язану з формуванням та функціонуванням фондів сприяння інноваціям, слід звільнити від оподаткування. Досвід створення та запровадження таких фондів є в Німеччині, Японії та інших високорозвинутих країнах.

Реальне та достатнє фінансове забезпечення інноваційного відтворення земельних ресурсів у Карпатському макрорегіоні стане можливим насамперед завдяки розробці загальнодержавної національної програми, яка б реалізовувалася через створення державою відповідних інституцій.

Такі фінансові організації створені у США, Франції, Німеччині, Китаї та інших країнах з розвиненим аграрним сектором. Зокрема у США у сфері надання фінансових послуг сільськогосподарським товаровиробникам діють спеціальне Агентство з обслуговування фермерів, Товарно-кредитна корпорація, фермерські гарантійні фонди для кредитування й підтримки страхування ризиків, фермерські кооперативні банки та інші інституції. Для фермерів, які беруть участь в ухвалених Конгресом програмах, щорічно затверджуються гарантовані державні ціни на сільськогосподарську продукцію.

У Франції підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється завдяки формуванню відповідних фінансових фондів, а також шляхом стягнення спеціальних податків (у розмірах, що зазвичай не перевищують 1 % митної вартості реалізованих окремих видів товарів). Зібрані кошти використовуються для фінансування потреб товаровиробників⁹.

Фінансове забезпечення інноваційних заходів, спрямованих на відтворення земельних ресурсів, — процес складний і тривалий. У нашій статті вивчається ли-

---

⁹ Мармуль Л.О., Танклевська Н.С. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. — 2006. — № 12. — С. 76.

ше окремий його етап, пов'язаний із впроваджувальними діями суб'єктів господарювання. Воднораз інноваційна діяльність є не одиничним актом упровадження певної новачії, а цілеспрямованим комплексом заходів щодо розробки, впровадження, освоєння виробництва, поширення й комерціалізації новачій¹⁰. Зрозуміло, що кожний зі згадуваних етапів потребує відповідного фінансового забезпечення тих інституцій, які утворюють єдиний ланцюг інноваційного процесу.

Успішний розвиток аграрного сектору економіки чималою мірою визначається ефективністю відтворення земельного фонду, який є базисом його розвитку. Перехідний період ринкової економіки потребує застосування якісно нової економічної моделі розвитку земельних відносин, які ґрунтувалися б на інноваціях. Підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів на застарілих екстенсивних засадах нині неможливе, оскільки змінилися умови фінансування. Розвиток ринкових відносин, спрямованих на інтенсифікацію розвитку сільського господарства в цілому і земельних ресурсів зокрема, потребує належного фінансового забезпечення. Інтенсивний напрям в аграрному секторі може бути забезпечений завдяки введенню новачій, новітніх технологій, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, збереження, охорону та поліпшення земель.

Запровадження інноваційної моделі відтворення земельних ресурсів тісно пов'язане із необхідністю формування якісно нових сільськогосподарських підприємств — споживачів інноваційних продуктів, — створенням ринку інновацій.

Фінансове забезпечення інновацій у сільському господарстві потребує насамперед створення макрорегіональної програми інноваційного розвитку, яка б чітко визначала його мету й напрями, а також джерела фінансування. Нині головним інвестором інноваційного процесу в сільському господарстві має стати держава, оскільки власних коштів на фінансування інновацій користувачів і власників земель недостатньо. Державою також мають бути визначені основні напрями запровадження інновацій, що дасть можливість реалізувати аграрну політику, яка б забезпечувала розвиток сільськогосподарського виробництва і відповідала інтересам усіх членів суспільства.

Запровадження інновацій у процес відтворення земельних ресурсів потребує разом із державним фінансуванням залучення коштів суб'єктів господарювання. З цією метою необхідно організувати систему захисту товаровиробників, створити інституції, які б підтримували суб'єктів господарювання аграрного сектору, а також забезпечили еквівалентність ціноутворення на продукцію сільського господарства та товари галузей АПК.

---

¹⁰ Тиванчук С.О., Тиванчук С.В. Методичні підходи щодо управління інноваційною діяльністю // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 67.